

••••• pööning

AJALOOGA MAJAD, AIAD JA
DISAINIKLASSIKA

Nr. 4 (41) / talv 2023

LIIKUMINE: SÜGAVAMALE
REHEMAJAGA MAAKODU / JÕULUD TAMMSAARE LINNAKODUS
INTERJÖÖR: SIIDISUKA AEDLINNA ELAMU
VÄIKETÖÖSTUS: ANNY TREIERI PESU- JA KUDUMISTÖÖSTUS
AIAAJALUGU: RENESSANSSAIAD PÕHJA- JA LÄÄNE-EESTIS
RESTAUREERIMINE: VIIMISTLUSUURINGUD
ALEVITE PÄRLID: ANTSLA

> Eesti Põlevkivi-
tööstuse ametnike
elamud Siidisuka
asumis 1930. aastatel.
(Foto: Eesti
Arhitektuurimuuseum)

INTERJÖÖRID MUUTUSTE TUULES

SIIDISUKA AEDLINNA ELAMU

Kadri Kallaste, Kadri Tael

FOTOD: EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUM, ERAKOGU

Mikrorajooni tüüpi väikeelamumassiiv oli 1920. aastate Eesti linnaehituses täiesti uus nähtus. Kuigi Kesk-Euroopa saksa kultuuripiirkonnas (Sileesia jt Saksamaa tööstusalad) juba tuttav, püstitati Kohtlasse kui tulevase Eesti Manchesteri-taolisse kaevanduslinna oma aja kohta küllalt suurejooneline, võiks isegi öelda, et esinduslik linnaosa, mis nii planeeringult kui elamistingimustelt vastas ligilähedaselt tollase Euroopa tehnookraatliku keskklassi mugavusnõuetele ning andis olulise kogemuse edasise linnaplaneeringu alal kogu vastloodud noorele Eesti Vabariigile.¹ Saksamaal õpitust ning kogetust oli ammutatud ka diplomeeritud arhitekti Eugen Habermanni Siidisuka aedlinna ehituskava.

Esimese maailmasõjani kasutati praeguse Kohtla-Järve territooriumi (Kohtla ja Järve mõisa maad) põllumajanduslikul otstarbel. Kui 20. sajandi teisel kümnendil algas Eestis põlevkivitööstuse hüppeline arendamine, leiukohtade uurimine ja suuremahuline kaevandamine, lõi uus tööstusharu Ida-Virumaal eeldused Kohtla-Järve asula tekkeks. 1916.–1917. aastal tegutses põlevkiviasulas juba katsekaevandus, 1922. aastal asutati AS Riiklik Põlevkivitööstus.

Suureneva tööjõuhulga tõttu hakati kaevanduste ja õlitehaste juurde 1919. aastal rajama töötajate jaoks uusi elamuid. Valdav osa tööstusobjektidest ja tööliselamutest ehitati kohalikust, põlevkivikihtide vahelt saadud paekivist. Sidusaineks kasutati kohapealset

lupja, mida põletati põlevkiviküttel lubjaahjudes. Nii anti hoonetele tüüpiline põhjaeestilik väljanägemine.

Paarikümne aastaga rajati mitu üksteisest võrdlemisi eraldi asetsevat asumit, millele kohalikud elanikud andsid nimeks Hädaküla, Kooliküla, Suitsuküla, Lilleküla, Vaheküla, Õlivabrikuküla. Neist esimene ja kõige märgilisem oli juhtkonnale ja ametnikele rajatud Siidisuka asum.

KOHTLA-JÄRVE VANALINN

Kohtla-Järve kõige vanem linnaosa on Järve asum, mille arhitektuurset üldilmet on mõjutanud Saksa aedlinnade traditsioon. Tehasest veidi kaugemal valmisid 1920. aasta esimesel poolel põlevkivitööstuse

~ Vaade elamu hoovipoolsele fassaadile. Ovaalne aken valgustab teise korruse trepikoda. (Foto: erakogu)

~ Maja perenaise maaliateljee seinu katavad veel nõukogudeaegsed tapeedid. Toa nurgas on säilinud valge kahhelahi. (Foto: erakogu)

teenistujate paekivist elamud, mida tuntakse rahva-suus Siidisuka asumina. Nagu nimigi viitab, elasid seal tehase juhtkonna töötajad, insenerid ja kõrgema järgu ametnikud, kelle palk võimaldas naisperele puuvillaste asemel siidist sukki soetada. Siidisuka elamud ja korterid olid parema ehituskvaliteedi ja suuremate mugavustega.

Linnaosa planeeris üks vabariigi nimekamaid arhitekte, hilisem Tallinna linnaarhitekt Eugen Habermann (1884–1944). Planeeringus on näha mõjutusi arhitekti Saksamaal omandatud haridusest ning seal nähtud aedlinna-tüüpi linnaosade projekteerimisest.

Üheksa kahepereelamut ääristavad Narva mnt kahte põiktänavat, mille keskel paikneb alleega ääristatud varjuküllane pargiala. Asum rajati aastatel 1920–1925 lagedale väljale, kus mõned aastad varem oli toimunud verine Järveküla lahing. Selle mälestuseks püstitati 11. septembril 1932 majadevahelisele haljasalale kohaliku kunstniku Hugo Lepiku kavandi järgi Vabadussõja mälestussammas.

Linnaosa kõrge kelpkatuse ja ühtse ehitusmeha hooned paiknevad otsaviiluga tänava suunas, moodustades rahuliku ning tervikliku tänavafrondi. Sümmeetrilise paigutusega kahepereelamud on oskuslikult rühmitatud, külgnedes ühekorruseliste, suhteliselt kõrge sadulkatusega vaheplokiatoliste kõrvalhoonetega, kuhu planeeriti abiruumid, näiteks kuur küttematerjali hoidmiseks, pesuköök jmt. Kuuriplokki seob omakorda mõlema naaberelamuga paekividest laotud tugimüür, mida ilmestab kaarjas sissepääsuava. Viimasest pääseb aeda ja peenramaale.

Laia raskepärase viiluväljaga hoonete tänavapoolset otsafassaadi ilmestavad vaid neljarealine, sümmeetrilise paigutusega, algselt 4-ruudulise raami-jaotusega akende rida poolkorrusel ning karniisiga ristkülikukujuline pööninguaken. Hooned olid algselt kaetud ehitusele soliidsust lisava kivistusega (praegu kohati asendatud eterniidiga), mida kroonis vaid üks lakoonilises teostuses massiivsevõitu kors-ten kogu maja tarbeks.

Igas hoones paiknes kaks läbi kahe korruse ulatuvat korterit. Üks korteritest oli kolme-, teine neljatoaline. Väiksema korteri esimesel korrusel asusid elutuba, väike kõrvaltuba, köök ning vannituba, suurema korteri esimesel korrusel avar elutuba, magamistuba, köök ja tualetiga ühendatud vannituba. Vannitubades olid titaanahjud, mille abil pesuvett soojendati. Suurema korteri juurde kuulus ka eraldi väljaehitusena

> Elutoas on kaks sisseehitatud seinakappi, kus hoitakse lauanõusid ja -linu. (Foto: erakogu)

teenijatuba. Mõlema korteri ülemisel poolkorrusel asusid kaks erinevas suuruses üksteisest isoleeritud ruumi.

Kõik valminud üheksa kahepereelamut omavad algupärase ehitusdetailina dekoratiivset betoonist valatud nurgasammast tänavafassaadi mõlemal otsanurgal. Algselt laia lahtist katusealust toetanud nurgasambad on tänaseks sageli hoonega kokku ehitatud, millega on loodud rida erisuguseid, veranda- või lodžataolisi külgehitisi.

KARL LUTS JA PRAEGUSED OMANIKUD

Ühte valminud hoonetest asus elama Eesti põlevkivi-tehnoloogia rajaja Karl Luts perekonnaga. Tema nime kannavad praegu ka kaks Järve linnaosa põiktänavat.

Karl Friedrich Luts (1883 Peterburi – 1942 Ussol-lag, Molotovi oblast) oli eesti põlevkivikeemik. Alates 1920. aastast töötas ta Riigi Põlevkivitööstuse õlivabriku ja keemialabori juhatajana, uurides põlevkivi keemilist koostist ja termilist lagundamist, põlevkiviõli omadusi ja praktilist kasutust.

Lisaks oli ta väga aktiivne kohalikus elus: juhtis siinset hariduselu, mängis kaevanduse puhkpilli-orkestris trompetit, oli aktiivne harrastusaednik ja kodukaunistaja.

K. F. Lutsu kodu praegused omanikud on seal elanud alates 1955. aastast, mil omaniku isa sai töö kaudu elamispinna Siidisuka linnaossa. Ruumikitsikusest ja keerulistest aegadest hoolimata on elamu hoitud ja väärtustatud ning kodusoojust ja -armastust igal pool tunda.

> Esikus on säilinud puidust originaaltrepp. (Foto: erakogu)

< Maja perenaine ja tema vend
1950. aastatel näärikuuse ees.
Taustal on ajastule omane säbrulise
taimornamendiga tapeet.
(Foto: erakogu)

^ Majarahvas hoone ees 1950. aastatel.
(Foto: erakogu)

INTERJÖÖR

Siseneme majja verandaks ehitatud varjualuse kaudu ja jõuame esikusse, kus püüab pilku kena puittrepp. Praktilise detailina märkame trepile kinnituvat riulit, kuhu saab asetada peakatte või koti. Vanadest värvikihtidest puhastatud trepil on lihtne kujundus – monoliitsena mõjuvad nurgapostid vahelduvad peente neljatahuliste balustritega. Treppi valgustavad päevasel ajal kaks erikujulist akent. Tagumisel fassaadil reedavad mõlema korteri trepikodade asukohta kaks ovaalset akent.

Nii esikut kui ka selle vahetus läheduses asuvat tillukest kööki valgustavad väikesed kõrgel asetsevad ruudukujulised aknad, mistõttu laua taga istudes otse õue ei näe. Majas olles tundub selline kujundus ebaratsionaalne, sest valgust tuleb väikeste ruudukuste kaudu vähe ja väliskeskkonnaga visuaalset sidet ei teki. Aiapoolisel fassaadil moodustavad aknakesed aga ühest hoone otsast teise kulgeva rea. Fassaadil mõjub see võtte esteetiliselt, kuid interjööris tundub põhjendamatu, rõhutades ruumide raskepärasust ja suletust.

Hoone kõige esinduslikum ruum on esimese korruse suur elutuba. Selle nurgas seisab kogukas valgetest kahlitest ahi, mida köetakse esikust – elutuppa kui puhtasse ruumi küttepuudega ei tulnud. Pidulikkust lisavad kaks klaasustega sisseehitatud seinakappi lauanõude ja -linade hoidmiseks. Kapid lisavad ruumile funktsionaalsust ja võimaldavad minimeerida mööbli kasutust.

Elutoa eestiaegset atmosfääri rõhutavad lisaks originaaldetailidele maitsekalt valitud seinakatted. Majaomanik tapetseeris ruumi hoone ehitusaja moest lähtuvalt: 1920. aastatel ulatus tapeet vaid ukseava ülemise servani. Tapetseeritud pind lõpetati peene bordüüri ja seinte ülemine osa värviti valgeks.

Elamu teisel korrusel asub kaks ruumi. Neist aia-poolset kasutab majaomanik maaliateljeena. See on valgusküllasem kui teised ruumid ja siit avaneb vaade majatagusele viljapuuaiale. Teine, suurem ruum on kasutusel magamistoana. Mõlema ruumi seinu katavad võrdlemisi hästi säilinud nõukogudeaegsed tapeedid. Ehitusaegseid tapeete pole omanikud hoonest kunagi teadlikult otsinud, seega on võimalik, et need on hilisema kihistuse all veel alles. Nõukogudeaegsed tapeedid katavad seinu ajastule omaselt põrandaliistust laeni ning bordüüri pole neile lisatud. Sarnaselt alumise korruse elutoale köetakse ka ülemisi ruume ahjuga.

Karl Lutsu kolmetoalises korteris on säilinud mitmed originaaldetailid. Lisaks tahvlitega puitustele ja ukseraamidele on tubades valgetest kahlitest lakoonilise kujundusega ahjud. Kahte elukorrust ühendab ühe mademega puidust trepp, alumise korruse elutoas on säilinud sisseehitatud kapid.

SAJA-AASTANE LINNAOSA

Kohtla-Järvel saab näha eri ajastutel ehitatud väga eriilmelist arhitektuuripärandit. Enam kui saja aasta vanune esinduslik Siidisuka asum tähistab linna kujunemise ühte alguspunkti, mil uued arengud noores riigis alles hoogu kogusid. Eneseteadvuse, teadmiste ja oskuste kasv, arvukad uued elanikud, nende rakendamine tööstuses ja ühiskondlik panustamine näitasid, mida tõi kaasa omariiklus.

Siidisuka linnaosa on oma terviklikkuses Eestis unikaalne. Siinsed paarismajad ja hoonete ilme viitavad uute trendide ning kohalike ehitustraditsioonide segunemisele – vernakulaarne tahumata paekivi asetati moodsa arhitektuuri võtmesse. Kõrged viilkatused ja keermega massiivsed piilarid hoonete nurkades viitavad saksa ekspressionismi mõjudele, mille Eugen Habermann Saksamaa õpingutelt kaasa tõi.

¹ Kohtla-Järve Siidisuka linnaosa. Ajalooline õiend. Tallinn 1988. MKA arhiiv.

^ Avatud tuulekoda Siidisuka asumis hoonetele omase betoonist valatud nurgapostiga. (Foto: erakogu)

∨ Eeshoovi tagaservas asetsevat mahukat kõrvalhoonet kasutatakse puukuuri või töökojana. (Foto: erakogu)

